

Kraków, 10 października 2023 r.

Przydonica – program konserwatorski wymiany gontów na połaciach dachów kościoła i wieży, prace prewencyjne i konserwatorskie przy szalowaniu ścian oraz elementach architektonicznych średniowiecznego drewnianego kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Kantego (1527r)

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
INFORMACJE WSTĘPNE**

Podstawowym celem planowanych obecnie prac jest powstrzymanie procesów degradacji zniszczonego poszycia gontowego połaci dachów i okapów oraz zniwelowanie zagrożenia poprzez prace prewencyjne i konserwatorskie przy szalowaniu ścian i elementach architektonicznych kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Kantego w Przydonicy. Kompleksowe prace konserwatorskie tego zabytku były przeprowadzone w latach 2010 – 2018 i obejmowały architekturę, otoczenie i wnętrze. Prace przy bryle architektonicznej były prowadzone w latach 2010 – 2011. Planowany zakres działań jest wymuszony bardzo złym stanem gontów, które z przyczyn niezależnych od właściciela po zaledwie 13 latach uległ głębokiej degradacji. Na stan taki wpłynęło również uszkodzenie wynikające z oberwania gałęzi starodrzewia i brak możliwości uzyskania dofinansowania na impregnację prewencyjną przed upływem 10 lat. Gigantyczny wkład w ratowanie tego wyjątkowo cennego zabytku w ostatnich dekadach wymaga dodatkowej troski i działań ratunkowych. Chroniąc bryłę architektoniczną ochronimy całe wnętrze i jego wyposażenie. Zakres prac planowany na lata 2024 – 2025 będzie obejmował:

1. wymianę poszycia gontowego na połaciach dachów kościoła, wieży i spichleżyka,
2. impregnację prewencyjną szalowania ścian zewnętrznych bryły kościoła i spichleżyka,
3. konserwację gotyckich portali wejściowych, które wyłaniają się spod współczesnego deskowania ścian, konserwację kruchty zachodniej oraz

zabytkowych drzwi wejściowych. Elementy te nie były konserwowane w wskazanych powyżej latach,

4. niezbędne prace techniczne we wnętrzu kruchty podwieżowej, gdzie prace nie były również prowadzone.

Obecnie planowane prace należy traktować jako niezbędnie konieczne, priorytetowe gwarantujące powstrzymanie dalszych zniszczeń. Pozwolą one również na dokładny przegląd kościoła i określenie rzeczywistego stanu ewentualnego zagrożenia.

Podjęcie inicjatywy ochrony, prewencji oraz szeroko rozumianych, kompleksowych prac konserwatorskich kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Kantego w Przydonicy jest wspólnym planem działania, Proboszcza Parafii, wspólnoty parafialnej oraz służb konserwatorskich. Pragniemy zaznaczyć, że podstawowe znaczenie ma świadomość społeczności lokalnej o wyjątkowej wartości historycznej i kulturowej jaką stanowi kościół w Przydonicy.

Stan z 2010 roku

Stan z 2010 roku

Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Kantego w Przydonicy jest jednym z najcenniejszych zabytków małopolski. Powstały w 1527 roku, drewniany kościół w swym pierwotnym kształcie bryły architektonicznej zachował się do dnia dzisiejszego. Przydonicka świątynia jest jednym z najcenniejszych zabytków drewnianej architektury sakralnej w Polsce. Posiada jedno z najcenniejszych wyposażań wnętrza. Należy on do grona drewnianych gotyckich kościołów początku XVI wieku.

Stan architektury i wnętrza w 2010 i 2011 roku.

W swym znakomitym wyposażeniu posiada niezwykle zbiory: renesansową polichromię z XVIw., gotycką grup ukrzyżowania na belce tęczowej z ok.1530 r., dwa tryptyki z 3. ćw. XV i pocz. XVI w., rokokowy ołtarz główny i wiele innych cennych zabytków. Kościół jest stale użytkowanym kościołem parafialnym. Kult Matki Boskiej Przydonickiej słynącej z łask przyciąga coraz większe grupy pielgrzymów. I choć w ramach powołania i misji duszpasterskiej powstaje w Przydonicy nowe sanktuarium Maryjne, gotycki drewniany kościół pozostaje najistotniejszym miejscem kultu religijnego. Zwracamy uwagę na ten fakt i liczymy na wyjątkowe zrozumienie konieczności ratowania naszego kościoła.

Wyjątkowość kościoła w Przydonicy potęguje bogaty niespójny i niejednorodny historycznie wystrój wnętrza. Dekoracja malarska pokrywa niemal w całości ściany i stropy nawy i prezbiterium oraz elementy architektoniczne ościeża, drzwi czy belkę tęczową. Bogaty wystrój wysokiej klasy artystycznej elementów wyposażenia powoduje, że jest to jeden z najciekawszych drewnianych zabytków sakralnych w Polsce.

Stan wnętrza po konserwacji 2018 r.

Prace rozpoznawcze, określające skalę problematyki zagadnień konserwatorskich przeprowadzono w 2004 roku w ramach badań własnych dotyczących stanu architektury drewnianej w Małopolsce. Stan zachowania zarówno bryły architektonicznej jak i wystroju, i wyposażenia wnętrza był katastrofalny. Po wieloletnich kompleksowych pracach konserwatorskich prowadzonych w latach 2010 – 2018. W pierwszych latach

(2010-2011) przeprowadzono prace konserwatorskie przy bryle architektonicznej kościoła, kolejne lata prac skupiały się na wystroju i wyposażeniu wnętrza. Obecny problem ze zdegradowanym poszyciem gontowym wynika z nieprzeprowadzonej impregnacji prewencyjnej, z powodu braku dofinansowania oraz katastrofy powalenia konarów starodrzewia. Obecne prace rozpoznawcze prowadzi zespół architektów i konserwatorów pod kierunkiem Konserwatora Dział Sztuki dr hab. Jarosława Adamowicza, prof. ASP i architekt Anetę Barańską.

Należy podkreślić, że Parafia nie uchyla się od możliwości pozyskania źródeł dofinansowania, które są jej znane. Należy podkreślić, że obecna inicjatywa jest świadomym działaniem zapobieżenia katastrofy zniszczeń, które mogą być następstwem braku natychmiastowych działań.

W pierwszym etapie prac były wykonane:

- Badania i inwentaryzacja architektury kościoła wraz z pełną konserwacją i wymianą gontów w obrębie pierwotnej bryły kościoła. Pełna inwentaryzacja architektoniczna prowadzona była w 2009 roku.
- Przeprowadzono badania i pełną konserwację malowideł ściennych we wnętrzu kościoła.
- Za priorytetowe i niezbędne działanie przyjęto konieczność kompleksowych prac w prezbiterium i pełną konserwację ołtarza głównego i niezwykle cennej gotyckiej (1530 r.) grupy Ukrzyżowania na belce tęczowej.
- Przeprowadzono kompleksowe prace w nawie, uratowano i odsłonięto pierwotną XVI wieczną polichromię oraz opracowano niezwykle cenne gotyckie retabula Matki Boskiej Apokaliptycznej oraz Sacra Conversazione.
- W końcu odsłonięto pierwotną kamienną posadzkę.

Należy podkreślić, że kościół powrócił do kultu religijnego i cieszy się niezwykle dużym uznaniem tak społeczności lokalnej jak i ekspertów i badaczy.

Jest niemal naszym obowiązkiem obdarzyć kościół w Przydonicy specjalnym statusem i objąć opieką. W swej historii kościół w Przydonicy zawsze pozostawał w cieniu innych sąsiednich kościołów drewnianych w Binarowej, Święcanach czy Szalowej. Wszyscy znamy kościoły podhala w Dębnie, Harklowej, Łopusznej, Grywałdzie, jako najświetniejsze kościoły drewniane przysłaniały mniej znane, całkowicie zaniedbane kościoły Sądeckizny. Mniejsze zainteresowanie a nawet porzucenie kościoła w Przydonicy, wymieniany jest przez badaczy i naukowców w opracowaniach od wczesnych lat XX wieku. Zarówno prace remontowe w XIX wieku jak i na początku XX wieku były pracami określanymi jako samowolne i nie można ich ocenić jako trafne, bądź udane.

Działania w latach 2010-2018 obligują do stałej ochrony i prewencji konserwatorskiej. Obecny stan należy traktować jako ostrzeżenie, a nasza świadomość powinna mobilizować odpowiedzialność za nasze dziedzictwo.

Stan po 2018 roku

Stan w 2012 przed i po konserwacji.

DANE HISTORYCZNE

Przydonica – wieś w centralnej części Pogórza Rożnowskiego. Kościół parafialny stoi w centrum wsi, przy drodze, zbudowano go według materiałów źródłowych w 1527 r. Pod koniec XVI w. został ozdobiony renesansową polichromią, zachowaną do dnia dzisiejszego. W XVIII w. do nawy od strony zachodniej dobudowano barokową wieżę. Świątynia była kilkakrotnie odnawiana w XIX i XX w. Jest jednym z najcenniejszych kościołów w Beskidach.

Wielokrotnie odnawiany, m. in. przed 1596 r. z fundacji Ostrogskich oraz w XVIII w. (budowa wieży); dalsze prace prowadzone były w 1826, 1892, 1904, i po 1945 r. oraz w ostatnich latach 2010-2018. Kościół późnogotycki z bogatym detalem ciesielskim z czasów budowy i barokową wieżą zwieńczoną hełmem baniastym z latarnią. Wewnątrz znajduje się polichromia renesansowa sprzed 1596 r. i cenne wyposażenie, m. in. dwa tryptyki: z 2 poł. XV w. i 2 ćw. XVI w.

Budowla orientowana, konstrukcji zrębowej, z wieżą słupową. Bryła trójdzielną; składa się z wielobocznie zamkniętego prezbiterium, szerszej nawy i wieży. Do prezbiterium od północy przylega zakrystia, do nawy od południa – kruchta boczna. W połowie wysokości zrębu nawę i prezbiterium otacza wąski daszek okapowy kryty gontem. Dach

jednokalenicowy, kryty blachą, zwieńczony wieżyczką na sygnaturkę. Wieża zwieńczona dużym, barokowym hełmem.

Wnętrze ozdobione przepiękną, renesansową polichromią. Na stropach znajdują się drewniane kasetony z malowanymi rozetami, na ścianach – malowidła figuralne. W prezbiterium na ścianie północnej cykl scen z życia Chrystusa, na południowej wyobrażenia świętych, ewangelistów i sceny z życia św. Stanisława. Ściany nawy zdobią młodsze malowidła imitujące boniowanie oraz iluzjonistyczne obrazy z wizerunkami świętych.

Ołtarz główny rokokowy; w nim barokowy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Ołtarze boczne to piękne tryptyki. Po lewej XV- wieczny, w części środkowej Matka Boska stojąca na półksiężycu, na tle różanego gaju. Po prawej tryptyk z XVI w., w części środkowej Matka Boska z Dzieciątkiem, św. Katarzyną i św. Mikołajem, na skrzydłach wewnętrznych sceny z życia św. Katarzyny.

W świątyni zachowały się elementy starej ciesiołki. Okna, umieszczone tylko od południa, mają obramienia w kształcie oślego grzbietu. Trzy zabytkowe gotyckie portale mają różne wykroje: ostrołukowy z tarczami herbowymi (w ścianie zachodniej), w kształcie oślego grzbietu (w drzwiach od zakrystii), oraz w kształcie trójliścia zamkniętego oślim grzbietem (w drzwiach do kruchty południowej). Warto zwrócić uwagę na belkę tęczowa, na której umieszczony jest krucyfiks oraz rzeźby Matki Boskiej, św. Jana Ewangelisty i św. Marii Magdaleny. Grupa ta powstała ok. 1530 r., a jej twórcę określa się mianem Mistrza Pasji Przydonickiej. Do dzieł Mistrza należą także: Chrystus Ukrzyżowany krucyfiks procesyjnego w Przydonicy, cenna grupa Ukrzyżowania w Święcanach, rzeźby w Rajbrocie i kilka innych dzieł.

BUDOWA TECHNOLOGICZNA I STAN ZACHOWANIA BRYŁY ARCHITEKTONICZNEJ

Prowadzenie prac konserwatorskich przez jeden zespół konserwatori i działanie w obrębie zarówno architektury, konstrukcji drewnianej, detalach architektonicznych przy jednoczesnej odpowiedzialności za malowidła ściennie jak i wyposażenia kościoła daje pewność prawidłowych działań oraz wnikliwego i kompleksowego opracowania. Jedynie zintegrowana konserwacja zabytków uwzględniająca kompleksową możliwość działania daje najwyższą jakość wykonania prac.

Z uwagi na bogactwo dziedzictwa XVI wiecznego kościoła w Przydonicy byłoby niesłusznym oddzielenie działań ciesielskich od prac konserwatorskich przy detalach architektonicznych. Skutkiem niesłusznych decyzji podejmowanych w przeszłości, z całą pewnością w dobrej wierze, było doraźne wymienianie pokrycia gontowego na poszycie z blachy. Wprowadzenie blaszanego pokrycia dachowego w miejsce tradycyjnych gontów łupanych powodowało, że doszło do katastrofalnego stanu technicznego połaci dachowych. Doraźne prace remontowe przy połaciach spowodowały, że miejsca newralgiczne (kosze,

przejścia z połaci dachów na ściany i ze ścian na dach kruchty w wielu obszarach były nieszczelne. Prace w latach 2010-2011 pozwoliły na przywrócenie pierwotnej budowy, przywrócono pokrycie gontem szczypanym. Prace przeprowadzono na bardzo wysokim poziomie. Również niefortunnym było impregnowanie odeskowania kościoła impregnatami barwnymi nadającymi kolor niemal czarny, odbiegający w sposób zasadniczy od koloru naturalnie starzejącego się drewna. Ten proces również powstrzymano, lecz szalowanie wymaga cyklicznej impregnacji prewencyjnej podobnie jak połacie dachów.

Obecny stan wynika z kilku przyczyn: drewno, które wykorzystano do produkcji gontów szczypanych musiało być wadliwą partią materiałową, słabą mechanicznie, o szerokich przyrostach. Wadliwa budowa morfologiczna powoduje większe narażenie na chłonność wilgoci z otoczenia. \dodatkowym błędem było nieprzeprowadzenie prewencyjnych impregnacji połaci dachów, które winny być cykliczne i realizowane co 5-6 lat. Pomimo ubiegania się o dofinansowanie wnioski były odrzucane z uwagi na 10 letni minimalny, regulaminowy okres możliwości działań w tym samym obszarze zabytku. Ponadto w ostatnim sezonie wiosennym 2023 w wyniku wichury na dach kościoła zawaliły się konary starodrzewia powodując poważnie uszkodzenia dachu. Uszkodzenia doraźnie zabezpieczono, lecz nie były to działania profesjonalne, lecz jedynie prowizoryczne. Koincydencja wielu przyczyn wymusza konieczność natychmiastowych działań. Woda opadowa zagraża również średniowiecznym ścianom wieńcowym, po których spływając może migrować w strukturę drewna. Z pełną odpowiedzialnością należy przyjąć dziś wszelkie zmiany i przekształcenia architektoniczne kościoła jako historyczne nawarstwienia. Obecnie planowane prace w sposób minimalny powinny ingerować w obecną budowę kościoła wraz z otoczeniem. Należy przewidywać jedynie interwencję w wadliwie zachowanych obszarach. Zagadnienia zintegrowanej konserwacji opracowywane są w ramach Programu Rady Europy *Kultura Drewna*, w którym Polskie Służby Konserwatorskie oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz inne instytucje ochrony zabytków są partnerami.

Obecny stan prezentują fotografie poniżej.

ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Podstawowym celem planowanych obecnie interwencyjnych prac konserwatorskich jest program działań powstrzymujący zagrożenie i proces degradacji bryły architektonicznej kościoła p.w. Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Kantego w Przydonicy. Podjęcie inicjatywy ochrony, prewencji oraz szeroko rozumianych, kompleksowych prac badawczych i konserwatorskich kościoła w Przydonicy jest wspólnym planem działania Proboszcza Parafii, wspólnoty parafialnej oraz służb konserwatorskich. Pragniemy zaznaczyć, że podstawowe znaczenie ma świadomość społeczności lokalnej o wyjątkowej wartości historycznej i kulturowej jaką stanowi kościół w Przydonicy.

Planowane interwencyjne prace konserwatorskie całego kościoła w Przydonicy pozwolą na wliczenie go do grona obiektów zadbanej, z listy średniowiecznej architektury drewnianej. Szlak Architektury Drewnianej jest szeroko promowany, a region małopolski jest jednym z obszarów rozwijających się turystycznie. Efekt prac owocuje podniesieniem walorów kulturowych również całego regionu.

Ze względu na rozbudowaną formę bryły architektonicznej stan zachowania obiektu zakłada się wykonanie prac w jednym etapie bądź etapowo:

- W pierwszym etapie prac działania obejmą:

Pełną konserwację bryły średniowiecznego kościoła wraz z zakrystią lecz z wyłączeniem wieży. Zostanie zmienione poszycie gontowe na połaciach dachu wraz z zakrystią i kruchtą oraz wieżyczką na sygnaturkę. Zostanie przeprowadzona konserwacja odeskowania ścian i elementów konstrukcyjnych kościoła.

W tym samym czasie zostanie podjęte działanie we wnętrzu, pod wieżą kościoła oraz z kruchcie zachodniej przy odeskowaniu i średniowiecznych portalach.

- W drugim etapie prac działania obejmą, wieżę kościoła. Zakres prac obejmie konserwację, wymianę wadliwych elementów konstrukcyjnych oraz wymianę poszycia gontowego i odeskowania. Plan etapowania prac wynika z ewentualnej konieczności etapowania finansowego.

PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE

ELEMENTY ARCHITEKTONICZNE

1. Ściany zrębowe wraz z podwaliną i wszystkie elementy newralgiczne łączące architekturę z uwagi na wysoką wartość historyczną struktury kościoła powinny podlegać działaniom zsynchronizowanych prac budowlanych i konserwatorskich. Istotne zwłaszcza są XV wieczne ściany wieńcowe kościoła, których konserwacja powinna być niemal zachowawcza.

UWAGA: Powyższą uwagę należy traktować jako podstawową podczas prowadzenia prac realizacyjnych części budowlanej.

2. Wymiana poszycia gontowego i odeskowania zewnętrznego:

a. Ze względu na stan zachowania obiektu zakłada się wykonanie tych prac w dwóch etapach:

- W pierwszym etapie prac działania obejmą bryłę pierwotnego, średniowiecznego kościoła. Zostanie zmienione poszycie na nowe gontowe szczypane na połaciach wszystkich dachów. Zostanie przeprowadzona konserwacja prewencyjna odeskowania ścian.
- W drugim etapie prac działania obejmą, wieżę.

b. Ewentualne etapowanie prac związanych z wymianą poszycia gontowego można rozdzielić jedynie elementami architektonicznymi nie związanymi ze sobą tą samą linią podziałów architektonicznych. Należy mieć jednak pełną świadomość różnicy kolorystycznej i dysonansu jaki powstanie pomiędzy obszarami wymienianymi i pozostawionymi. W celu zminimalizowania niekorzystnego odbioru oraz powstrzymania procesu degradacji i zagrożenia konieczne jest możliwie szybkie kontynuowanie prac. Kościół coraz częściej jest odwiedzany przez liczne grona pielgrzymów, naukowców, specjalistów różnych dziedzin w tym również osób zajmujących się ochrony zabytków.

3. Zostanie zastosowany gont łupany jodłowy bądź modrzewiowy najwyższego gatunku, posiadający odpowiednią gwarancję producenta. Wymiana poszycia gontowego wiąże się z ewentualnymi wymianami łąt i kontrłat. Zostaną wymienione jedynie te elementy, które uległy korozji, bądź ich stan zachowania jest niezadowalający. Nadmienić trzeba, że elementy te nie stanowią zabytkowej konstrukcji kościoła i spełniają jedynie funkcję techniczną.

4. Odeskowanie zewnętrzne dotyczy szczytu dachu od strony wsch., izbicy wieży, sygnaturki oraz ścian kościoła i sobót. Przewidywane jest przeprowadzenie konserwacji odeskowania, bez wymiany na nowe. Dzięki metodzie oczyszczenia desek i ich impregnacji pionowe płaszczyzny ścian kościoła bezpośrednio po zakończeniu prac konserwatorskich posiadają charakter spatynowanych. Dzięki tak subtelnym działaniom podtrzymuje się

zabytkowy charakter architektury drewnianej. Doskonale zachowane zdrowe odeskowanie kościoła w Przydonicy zostało w całości pozbawione czarnych impregnatów. Z punktu widzenia etyki konserwatorskiej, pozostawienie jak największej ilości starej substancji architektonicznej jest bardzo pożądane. W obszarach, gdzie zły stan zachowania odeskowania nie pozwala na zachowanie, zostaną zastosowane deski strugane tego samego gatunku.

5. W miarę zaawansowania prac należy przewidywać impregnację wzmacniającą (bakterio – grzybo – owadobójczą) bądź profilaktyczną, przeciwogniową preparatami bezbarwnymi. Impregnacja zostaje wykonana szczególnie w odniesieniu do zapewnienia gontom i pozostałym elementom niepalności. Stosowane mogą być preparaty krajowe jak Gontox,

Impregnacja wzmacniająca strukturę drewna ścian wieńcowych i podwalin powinna ograniczać się jedynie do miejsc zdegradowanych. Doskonale zachowane pierwotne elementy budowy architektonicznej kościoła należy pozostawić bez nadmiernej interwencji konserwatorskiej. W miejscach ognisk po przeprowadzeniu badań laboratoryjnych zostaną zastosowane preparaty odgrzybiające i owodobujcze.

b. Odrębną grupę stanowić będą elementy pierwotne, średniowieczne portale, zachowane w dobrym stanie technicznym, lecz uszkodzone mechanicznie. W obszarze tym należy ograniczyć się jedynie do niezbędnej ingerencji estetycznej. Wszelkie nawet najmniejsze działania ciesielskie powinny być przeprowadzone pod nadzorem konserwatorskim.

Kraków, 10 października 2023

Opracowanie:

Konserwator dzieł sztuki

Dr hab. Jarosław Adamowicz, prof.

ASP wraz z zespołem